

Świstak

Pochodzenie i rozmieszczenie świstaków

Świstaki, świadkowie minionych epok, już od czwartorzędu zasiedlały tereny, z których ustępował lodowiec i gdzie odrastała roślinność. Dziś występują one na obszarze całej półkuli północnej, tj. Ameryki Północnej, Azji i Europy, od znacznych wysokości nad poziom morza aż po niziny. Powiązania pomiędzy powstałymi 14 podgatunkami nie są dokładnie poznane, uważa się, że podczas zajmowania nowych stanowisk niektóre populacje zostały oddzielone od pozostałych przez równiny, lasy lub góry. Zmusiło je to do zaadaptowania się do nowo powstałego środowiska i nabrania cech specyficznych.

Wszystkie podgatunki świstaków są do siebie podobne. Różnią się jedynie kolorem sierści i rozmiarami ciała, a ich struktura społeczna zmienia się w zależności od warunków, w jakich żyją. W górach przybrały one bardziej społeczny tryb życia niż na obszarach niżej położonych.

Środowisko życia

Ze względu na swą niezwykłą czujność, świstaki na swe ostoje wybierają miejsca, z których swobodnie mogą obserwować okolicę. Jako punkty obserwacyjne najczęściej wykorzystują duże głązy. Świstaki lubią wygrzewać się w słońcu i dlatego zasiedlają zbocza południowe i południowo-zachodnie. Gatunek ten nie występuje na stokach o zbyt małej miąższości gleby i nachyleniu powyżej 40°.

W Tatrach zwierzęta te żyją na wysokości od 1500 do 2300 m n.p.m. Większość ich stanowisk zlokalizowana jest w piętrze hal, tj. powyżej 1800 m n.p.m.

Biologia

Świstak ma masywną i zaokrągloną sylwetkę. Długość tułowia wraz z głową wynosi 30–60 cm, a ogona 10–25 cm. Ciężar ciała dorosłego osobnika waha się pomiędzy 5 a 7 kg. Całość pokryta jest dwoma typami włosów tworzących futerko. Ciemnym i zwartym podszerstkiem oraz dłuższymi i rzadszymi włosami okrywowymi. Na każdym włosie występują trzy różne barwy, u podstawy czarna, później ruda, znów czarna i beżowa.

Kończyny przednie są krótkie i muskularne, co umożliwia kopanie nor i podnoszenie pokarmu do pyska. Dodatkowo naga i wrażliwa skóra dłoni pozwala na chwytanie różnych przedmiotów.

Siekacze świstaka są skutecznym narzędziem służącym do cięcia i wygrzebywania z ziemi pokarmu. Ich zewnętrzna powierzchnia wraz z wiekiem zwierzęcia przybiera barwę pomarańczową. Świstak podobnie jak inne gryzonie ma dwie pary siekaczy, górną i dolną, które rosną przez całe życie.

Świstaki żyją w rodzinach lub koloniach, z których każda składa się z pary rodzicielskiej i młodych z dwóch ostatnich miotów. Samce mogą być poligamiczne i żyć z dwiema lub trzema samicami. Każda

rodzi-

na co roku zajmuje to samo terytorium. W zależności od lokalizacji i obfitości pokarmu jego powierzchnia wynosi od 2 do 20 tys. m kw. Terytoria poszczególnych rodzin nie pokrywają się.

Zwierzęta te żyją w norach, które użytkowane są w zależności od pory roku. W lecie są to płytkie nory letnie i tzw. nory przejściowe (krótkie i ślepe korytarze), w których świstaki chowają się w razie nagłego niebezpieczeństwa. Na zimę cała świstacza rodzina przenosi się do wyścielonej wysuszoną trawą komory zlokalizowanej na dnies bardzo głęboko wykopanej nory zimowej.

Wiosną, po zakończeniu snu zimowego, następuje okres reprodukcyjny. Krycie odbywa się zazwyczaj wewnątrz zimowej nory. Cięża trwa 32–34 dni, a w okresie od około 20 maja do 10 czerwca rodzi się 1–6 młodych. Młode świstaki opuszczają norę dopiero po miesiącu, a po dwóch samodzielnie żywią się wyłącznie roślinami.

Spać jak świstak

Jesienią (na przełomie września i października), gdy dni stają się krótsze, temperatura powietrza obniża się, a baza pokarmowa ubożeje, dla świstaków nadchodzi pora snu zimowego. Cała rodzina układa się na dnies komory w norze zimowej. Zasypiając, świstak zwija się w kłębek, a temperatura jego ciała obniża się z 36°C do zaledwie 8–10°C. Jest ona tylko o 2–3°C niższa niż temperatura panująca w norze, stąd wybór miejsca na norę zimową jest bardzo istotny. W czasie snu zużycie tlenu maleje ok. 30-krotnie, a ruchy oddechowe zmniejszają się z 16 do 2–3 na minutę, zaś liczba uderzeń serca z 220 na minutę obniża się do 30.

W czasie snu zimowego świstak budzi się regularnie co mniej więcej trzy tygodnie na 12–30 godzin, aby wydalic mocz lub w przypadku, gdy temperatura w norze zbliża się do 0°C. Łącznie podczas przebudzeń zwierzę zużywa nawet do 90 proc. zgromadzonych zapasów tłuszczu, co w przypadku przedłużającej się zimy może mieć negatywne skutki. Na wiosnę, po zakończeniu hibernacji (zwykle w drugiej połowie kwietnia), masa świstaka w porównaniu z jesienią jest nawet o 2/3 ciężaru ciała niższa.

Historia ochrony świstaka

W przeszłości świszczarze, bo tak zwano polujących na świstaki, swą pasją myśliwską, jak i chęcią zarobienia pieniędzy doprowadzili do prawie całkowitego wytępienia tych zwierząt w Tatrach. Do polowań wykorzystywano oklepce, żelazka oraz broń palną. Najczęściej jednak pozyskiwano świstaki poprzez wykopywanie ich z nor w czasie snu zimowego.

Na świstaki polowano przede wszystkim ze względu na sadło, któremu przypisywano właściwości lecznicze. Stosowano je zewnętrznie i wewnętrznie, miało ono pomagać na przepuklinę, wszelkie dolegliwości żołądkowe, uśmierzać kaszel, przyspieszać gojenie ran oraz przeciwdziałać ogólnemu osłabieniu organizmu.

Niekontrolowany odłów świstaków w połowie XIX w. doprowadził do znacznego obniżenia się ich liczebności w Tatrach. Pozostały tylko te ostoje, które ze względu na swą lokalizację były

niedostępne dla człowieka. Zaniepokojeni tą sytuacją członkowie powstałej w roku 1864 Komisji Fizjograficznej Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, głównie prof. Maksymilian Nowicki i ksiądz dr Eugeniusz Janota, podnieśli alarm w sprawie powstrzymania procederu kłusownictwa i objęcie ochroną gatunkową najbardziej zagrożonych zwierząt tatrzańskich – świstaka i kozicy. Z ich inicjatywy 5 października 1868 r. na galicyjskim Sejmie Krajowym we Lwowie została uchwalona ustawa „względem zakazu łapania, wytępienia i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwych Tatrom, świstaka i dzikich kóz”. Była to pierwsza na świecie parlamentarna ustawa o ochronie gatunkowej zwierząt. W 1881 r. wg danych historycznych w polskiej części Tatr żyło zaledwie 30 świstaków.

Pomimo otoczenia świstaków ochroną prawną wciąż dopuszczano się na nich aktów kłusowniczych. W okresie obu wojen światowych (I – 1914–18 i II – 1939–45) prawo o ochronie przestało obowiązywać, a Tatry wypełniły się dezertkami, którzy żywili się upolowaną zwierzyną. Szacuje się, że w 1951 r. w Tatrach Polskich występowało około 50 świstaków. Dziś populacja świstaka po polskiej stronie granicy liczy 150–200 osobników, a po słowackiej około 600.

Warunki do skutecznej ochrony rzadkich gatunków zwierząt zaistniały dopiero z chwilą powołania do życia w 1954 r. Tatrańskiego Parku Narodowego. Oprócz obowiązującej ochrony gatunkowej zapewnia on również ochronę obszarową obejmującą środowisko życia świstaka.

Współczesne zagrożenia i ochrona świstaków

Obserwacje świstaków w Tatrach wykazują, że ich populacja podlega silnym rocznym wahaniom i niebezpiecznym obniżeniom. Do czynników zagrażających świstakom w Tatrach zalicza się przede wszystkim: zmiany warunków klimatycznych, wzrost liczby drapieżników, nadmierny ruch turystyczny i kłusownictwo, a także w mniejszym stopniu obecność pasożytów oraz wpływ oddziaływań metali ciężkich i innych zanieczyszczeń środowiska.

Tatrański Park Narodowy prowadzi bierną ochronę świstaka. Polega ona na niedokarmianiu zwierząt oraz prowadzeniu stałego nadzoru terenowego nad ostojami świstaków.

Gdzie i jak obserwować świstaki?

Świstaki w Tatrach spotkać czy wypatrzeć nie jest łatwo. Częściej udaje się usłyszeć ich gwizdy. W okresie słonecznych dni świstaki bardzo chętnie wygrzewają się na kamieniach, a w razie upału pozostają w ich cieniu. Kulminacja aktywności w lecie przypada na godziny ranne i popołudniowo-wieczorne, a na wiosnę i w jesieni na godziny południowe. Dzięki dobrze rozwiniętemu zmysłowi wzroku świstaki już z daleka mogą dostrzec potencjalne zagrożenie i ostrzec pozostałych członków kolonii. Zaalarmowane zwierzęta szybko uciekają do swych nor, skąd po chwili znów się wyłaniają. Po upewnieniu się, że niebezpieczeństwo minęło, powracają do przerwanych czynności, z których 60–70 proc. w ciągu dnia pochłanianie żerowania, a reszta przypada na zabawy, odpoczynek i dzienną toaletę (iskanie, drapanie itd.).

Ważne jest, aby podczas obserwacji świstaczej kolonii posługiwać się lornetką. Wydłuży to nasz dystans od zwierząt i nie będzie powodować niepotrzebnego niepokoju.

* * *

Świstak tatrański wielokrotnie znajdował się na skraju wyginięcia. Obecnie według nomenklatury Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) świstak zaliczany jest do gatunków zagrożonych. Jest to zwierzę silnie zagrożone wyginieniem ze względu na małą populację i porozrywany zasięg, w tym wypadku poprzez szlaki turystyczne.

Łukasz Pęksa
Pracownia Badań i Monitoringu
Tatrański Park Narodowy

Tekst ukazał się w postaci folderu, który można obejrzeć [tutaj](#), a także kupić w punktach sprzedaży wydawnictw TPN